

O'QITUVCHI FAOLIYATIDA PEDAGOGIK QOBILIYAT

Komiljanova Hilolaxon Nazirjon qizi

Namangan davlat universiteti Pedagogika va psixologiya fakulteti
pedagogika - psixologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Rahmatova Xayrixon

Ilmiy rahbar: pedagogika psixologiya fakulteti pedagogika fanlari nomzodi.
professor, dotsent

ANNOTATSIYA

Maqolada pedagogik qobiliyat, o'qituvchi faoliyatida pedagogik qobiliyatning o'rni, uning turlari, ahamiyati, mohiyati tahlil etilgan, ta'lim sifatini oshirishda o'qituvchining pedagogik qobiliyati, uni rivojlantirish va undan foydalanish imkoniyatlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: pedagogik qobiliyat, didaktik qobiliyat, akademik qobiliyat, pertseptiv qobiliyat, nutqiy qobiliyat, tashkilotchilik qobiliyati, nufuzga ega bo'lish qobiliyati, psixologik tashxis qobiliyati, konstruktiv qobiliyat, gnostik qobiliyat, qobiliyatni tarkib toptirish.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются педагогические способности, роль педагогического умения в деятельности учителя, его виды, значение, сущность, педагогическое умение учителя в повышении качества образования, возможности его развития и использования.

Ключевые слова: педагогические способности, дидактические способности, академические способности, проницательные способности, речевые способности, организаторские способности, способность добиваться влияния, психологическая диагностика, конструктивные способности, гностические способности, композиционные способности.

ABSTRACT

The article analyzes pedagogical ability, the role of pedagogical ability in the activity of a teacher, its types, significance, essence, the teacher's pedagogical ability in improving the quality of education, the possibilities of its development and use.

Key words: pedagogical ability, didactic ability, academic ability, perceptive ability, speaking ability, organizational ability, ability to gain influence, psychological diagnosis ability, constructive ability, gnostic ability, compositional ability.

Bilimni go 'zal tarzda o 'qitish - ilohiy san 'at!
A. Frans

Pedagogik qobiliyatlar, deb ataladigan qobiliyatlar shaxsning aqliy tomonini ham, emotsional- irodaviy tomonini ham xarakterlab beradi. Bu sifatlarning hammasi biri-biri bilan hosil qiladi.

Psixologiyada qobiliyatlarga shunday ta'rif beriladi:

Qobiliyatlar- shaxsning mazkur faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti hisoblangan va buning uchun zarur bilim, ko'nikma va malakalarni egallash dinamikasida yuzaga chiqadigan farqlarda namoyon bo'ladigan individual-psixologik xususiyatdir.

Pedagogik psixologiyada o'qituvchilik faoliyatida pedagogik qobiliyatlarning tutgan o'rnini ilmiy izohlab berishga oid samarali tadqiqotlar olib boriladi.

Yirik psixolog S.L.Rubinshteyn ta'kidlab o'tganidek, pedagogik jaroyon o'qituvchi- tarbiyachining faoliyati tariqasida rivojlanuvchi bola shaxsini shakllantiradi, bu esa pedagogning o'quvchi faoliyatiga naqadar rahbarlik qilishga yoki aksincha, unga ehtiyoj sezmasligiga bog'liq. Bola shaxsning rivojlanishida o'qituvchining roli benihoya muhimdir, chunki u ta'lim va tarbiya jaroyoning tashkilotchisi vazifasini bajaradi. Shu bois, hozirgi sharoitda o'qituvchining tashkilotchilik qobiliyatiga nisbatan yuksak talab qo'yiladi, shuning uchun ijtimoiy-tarixiy tajribalarning boyligi ehtiyojlar ko'lamini ortishiga bevosita bog'liq. 70-80 yillarda o'qituvchining xarakter xislatlari, pedagogik qobiliyatlari, unda tarbiyachilik mahoratini tarkib toptirish shartlari chuqur o'rganildi. [1]

Jumladan, rus olimasi N.V.Kuz'mina o'qituvchilik faoliyatida pedagogik qobiliyatlarning o'rni va ularni tarkib toptirishga oid qator ilmiy tadqiqot ishlarini olib borgan. U o'z tadqiqotlarida pedagogik qobiliyatlarni.

Gnostik (bilishga oid)

Proektiv (oldindan rejalashtirishga qaratilgan)

Konstruktiv, tashkiliy va kommunikativ turlarga ajratib ularning, har biriga chuqur psixologik tasnif bildiradi. N.V. Kuzminaning pedagogik faoliyat tuzilmasidagi o'qituvchining konstruktiv faoliyati o'quvchilarga beriladigan materialni tanlash, ulardan eng asosiysini aniqlab olish hamda bu materialni o'quvchilarning yoshi, individual xususiyatlariga moslab qayta ishlab chiqish va shu asosda dars, suhbat

tashkil no, tarbiyaviy ishlar olib borish, o'quvchilar shaxsi, bilim saviyasi, dunyoqarashini aniqlash va rivojlantirishni nazarda tutsa, ushbu tuzilmadagi o'qituvchining tashkilotchilik faoliyati esa, ishni tashkil etish va o'quvchilarning darsda va darsdan tashqari vaqtlarda o'zlariga hamda mehnatlariga rahbarlik qilish, shu bilan birga ular faoliyatini tashkil etishdir. [2]

O'qituvchida kuzatuvchanlikning paydo bo'lishi natijasida u diagnostik sifatni vujudga keltiradi.

Tadqiqotchi A.I. Shcherbakov fikriga ko'ra, pedagogik faoliyat- bu o'qituvchi oldiga jiddiy talablar qo'yadigan murakkab psixologik aktdir. Pedagogik faoliyat o'qituvchini chuqur va puxta bilimga, pedagogik qobiliyatiga, mustahkam xarakterga, yuksak ma'naviyatga ega bo'lishini taqazo qiladi. I.A.Shcherbakov o'qituvchi shaxsi 6 ta kasbiy- tarkibiy qismdan iborat ekanligini ta'kidlaydi:

1. Yuksak saviyadagi bilim va madaniyat
2. Yo'nalishning aniq ifodalanganligi.
3. Yuksak axloqiy hislarning mavjudligi.
4. Yuqori darajada yuzaga keluvchi faollik va barqaror mustaqillik.
5. Qat'iy va silliq xarakter.
6. Pedagogik qobiliyatlar.

Yirik olim F.N.Gonobolin pedagogik qobiliyatlarni quyidagi turlarga ajratishni taklif etadi:

11. Didaktik qobiliyatlar.
12. Akademik qobiliyatlar.
13. Pertseptiv qobiliyatlar.
14. Nutq qobiliyatlari.
15. Tashkilotchilik qobiliyati.
16. Avtoritar qobiliyatlar.
17. Kommunikativ qobiliyatlar.
18. Pedagogik xayolot.
19. Diqqatni taqsimlash qobiliyati.

F.N.Gonobolin pedagogik qobiliyatlarni tarkib toptirish bosqichlari, xususiyatlari va xossalari to'g'risida mukammal ma'lumotlar beradi. Ta'lim va tarbiya jarayonini takomillashtirishda pedagogik qobiliyatlarning roli tajriba materiallariga asoslanib sharhlab beriladi. Yirik o'zbek olimi S.R. Rajabov va uning yuzlab shogirdlarning ishlari ham o'qituvchining pedagogik va psixologik xususiyatlarini o'rganishiga.

Pedagogika va psixologiya sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlarga asoslanib, bizningcha, o'qituvchining pedagogik qobiliyatlarini quyidagicha klassifikatsiya qilish mumkin.

1. **Didaktik qobiliyat-** bu oson yo'l bilan murakkab bilimlarni o'quvchilarga tushuntira olishdir.. Bunda o'qituvchining o'quv materialini o'quvchilarga tushunarli qilib bayon etishi, mavzu yoki muammoni ularga aniq va tushunarli qilib aytib berishi, o'quvchilarda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg'ota olishi ko'zda tutiladi. O'qituvchi zarurat tug'ilgan hollarda o'quv materialini o'zgartira, soddalashtira oladi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, tushunarsiz, noaniq narsani tushunarli qila oladi.

➤ **Akademik qobiliyat-** barcha fanlar yuzasidan muayyan bilimlarga ega bo'lishlik. Bunday qobiliyatlarga ega bo'lgan o'qituvchi o'z fanini o'quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng va chukurroq biladi, o'z fani sohasidagi yangiliklarni kuzatib boradi. Fan- texnika, ijtimoiy- siyosiy hayotga doir qiziqishlari bilan ko'p narsalarni o'rganib boradi.

➤ **Pertseptiv qobiliyat-** qisqa daqiqalarda o'quvchilar holatini idrok qila olish fazilati, bu o'quvchining, tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati, o'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'liq bo'lgan psixologik kuzatuvchanlikdir. Bunday o'qituvchi kichkinagina alomatlar, uncha katta bo'lmagan tashki belgilar asosida o'quvchi ruhiyatdagi ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham fahmlab oladi.

➤ **Nutqiy qobiliyat-** ixcham, ma'noli, oxangdor, muayyan ritm, temp, chastotaga ega bo'lgan nutq; shuningdek, o'qituvchi nutqining jarangdorligi, uning pauza, mantiqiy urg'uga rioya qilishi . Qobiliyatli o'qituvchining nutqi darsda hamisha o'quvchilarga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchi yangi materialni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan, ma'qullayotgan yoki qoralayotgan bo'lsa ham uning nutqi hamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga karatilganligi bilan ajralib turadi. Fikrlar ifodasi o'quvchi uchun aniq, soda, tushunarli bo'ladi.

➤ **Tashkilotchilik qobiliyati-** sinf- guruhi yoki jamoani uyushtirish va uni boshqarish iste'dodi. Tashkilotchilik o'quvchilarni xilma- xil faoliyat turiga jalb qilish uchun asos hisoblanadi. Bu qobiliyat, birinchidan o'quvchilar jamoasini uyushtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirish bo'lsa, ikkinchidan, o'z shaxsiy ishini to'g'ri uyushtirish qobiliyatidir.

➤ **Obro'ga ega bo'lishlik qobiliyati-** o'zining shaxsiy xususiyati, bilimdonligi, aql- farosatli, mustahkam irodasi bilan obro' orttirish uquvchanligi. Fanda bu qobiliyat turi- avtoritar qobiliyat, deb ham yuritiladi. Obro'ga ega bo'lish o'qituvchi shaxsiy sifatlarning butun bir kompleksiga, chunonchi, uning irodaviy sifatlariga (dadililigi,

chidamliligi, qat'iyiligi, talab talabchaligi va xakazo) shuningdek, o'quvchilarga ta'lim hamda tarbiya berish ma'suliyatini his etishga, bu ishonchni o'quvchilarga ham etkaza olishiga bog'liq bo'ladi.

➤ **Kommunikativ qobiliyatlar-** muomala va mulokot o'rnatish olish, bolalarga aralashish qobiliyati, o'quvchilarga to'g'ri yondoshish yo'lini topa olish, ular bilan pedagogik nuqati nazardan samarali o'zaro munosabatlar o'rnatish bilish, pedagogik nazokatning mavjudligi.

➤ **Psixologik tashxis (diagnoz) qobiliyati-** ishonning kelajagini oqilona tasavvur qilishdan iborat bashorati. Bu o'z harakatlarning oqibatlarini oldindan ko'rishda, o'quvchining kelgusida qanday odam bo'lishi xakidagi tasavvur bilan bog'liq bo'lgan shaxsni tarbiyalab etishtirishda, tarbiyalanuvchining qanday fazilatlarining taraqqiy etishini oldindan aytib bera olishda ifodalanadigan maxsus qobiliyat. Bu qobiliyat pedagogik optimizga tarbiyaning qudratiga, odamga ishonish bog'liq bo'ladi.

➤ **Diqqatni taqsimlash qobiliyati-** bir necha ob'ektlarga bir davrning o'zida o'z munosabatini bildirish. O'quvchi, o'qituvchi uchun diqqatning barcha xususiyatlari-xajmi, uning kuchi, ko'chuvchanligi, idora qilina olishi va ishga solinishning taraqqiy etgan bo'lishi muhimdir.

Qobiliyatli, tajribali o'qituvchini materialni bayon qilish mazmunini va shaklini, o'z fikrini (yoki o'quvchi fikrini) diqqat bilan kuzatadi, ayni vaqtda barcha o'quvchilarni o'z diqqat-e'tiborida tutadi, toliqish, e'tiborsizlik, tushunmaslik alomatlarini hushyorlik bilan kuzatib boradi, barcha intizom buzilish hollarini e'tibordan qochirmaydi, nihoyat o'z shaxsiy xatti- xaraktlarini (mimikasi, pantomimikasi, yurish- turishni) ham kuzatib boradi.

Tajribasiz o'qituvchi ko'pincha mavzuni bayon etilishga berilib ketib shu vaqt ichida o'quvchilarni e'tibordan chetda qoldiradi, nazorat qilmay qo'yadi, bordi-yu, o'quvchilarni diqqat bilan kuzatishga harakat qilsa, bayon qilish kalavasini yo'qotib qo'yadi.

➤ **Konstruktiv qobiliyat-** o'quv- tarbiya ishlarini rejalashtirish va natijasini oldindan aytish qobiliyati. Bu qobiliyat o'quvchi shaxsning rivojini loyihalashga, o'quv- tarbiya mazmunini, shuningdek, o'quvchilar bilan ishlash metodlarini tanlab olishga imkon beradi.

➤ **Gnostik qobiliyat-** tadqiqotga layoqatlilik bo'lib, o'z faoliyatini, bu faoliyat jaroyonini va uning natijalarini tekshirish hamda o'rganish natijalariga muvofiq faoliyatni qayta qurish qobiliyatidir.[3]

Shuningdek zamonaviy o'qituvchi o'zida aqli donishlik qobiliyati, imon-e'tiqodga, faol hayotiy pozitsiyaga yo'naltirish qobiliyati va tashabbusga, ijodga ilhomlantirish kabi qobiliyatlari bo'lishi zarurligi ko'zda tutilmoqda.

Pedagogik qobiliyatlarni har tomonlama o'rganish qobiliyatlar shaxsning aql-idroki, his-tuyg'usi va iroda sifatlarining namoyon bo'lishidan iborat ekanligini ko'rsatadi. Pedagogik qobiliyatlar umumiy qobiliyat: masalan, adabiy va ilmiy ijod qilish, loyihalash, qobiliyatlari bilan bog'langan. Ular o'qituvchi faoliyatining samaradorligini oshiradi. Bunday o'qituvchilar o'z o'quvchilarini (talabalarni) ana shu faoliyatga jalb qila borib, ularga ta'lim va tarbiya berishda katta muvaffaqiyatlarga erishmoqdalar.

Pedagogik qobiliyatlar xarakter xislatlari bilan bog'langan. Uyushqoqlik, qat'iylik, haqqoniylik pedagogik faoliyat darajasining ortirishga olib keladi, aksincha, uyushmaganlik, ko'ngilchanlik, adolatsizlik pedagog faoliyati natijalarini pasaytiradi.

Har bir o'qituvchi o'ziga xos individual- psixologik xislatlarga ega bo'ladilar. Ulardan ba'zilar harakatchanroq, boshqalari sustkashroq, ba'zilar qattiqo'ldiq, boshqalari yumshoqroq bo'ladilar. Bu xususiyatlarning hammasi juda yaxshi xususiyatlar bo'lib, ulardan foydalanishning ahamiyati katta. Bundan o'qituvchiga his-tuyg'ular, emotsiyalar yot narsa bo'lishi kerak, degan ma'no kelib chiqmaydi, aksincha u quvonishni ham, g'azablanishi ham, qayg'uga tushishi ham, xafa bo'lishi ham mumkin va lozim. Bu erda gap o'qituvchining qandaydir bir anjozadagi (qolipdagi) shaxsga barovlashtirish zarurligi to'g'risida emas, balki uning o'z individual sifatlaridan ustalik bilan foydalanishi, o'zida shaxsning zarur xislatlarni tarkib toptirishi, o'z kamchiliklariga barham berishi to'g'risida boradi.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchining barcha ijobiy, umuminsoniy axloqiy me'yorlariga mos keluvchi xislatlari o'quv-tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Ya'ni o'qituvchining pedagogik mahorati ta'lim tarbiya jarayonining samarali bo'lishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Dilova N.G. (2021). Formative assessment of students' knowledge-as a means of improving the quality of education. Scientific reports of Bukhara State University. 3:5, pp. 144-155.
2. Axmetjanov M.M. Olimov Sh.Sh. Avezov S.S. Pedagogik mahorat M.M. Axmetjanov va b.; - Toshkent: "Lesson press" nashriyoti, 2018. 288 b.
3. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya [Matn] : dardlik / Z.T. Nishanova va boshq. - Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nasheiyoti, 2018. - 600 b.